

บทที่ ๒

กิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมของนักเรียนโรงเรียนกุสว่างสามัคคี

กิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมของนักเรียนโรงเรียนกุสว่างสามัคคี การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามนโยบายในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. ๒๕๕๒- ๒๕๖๑) โรงเรียนได้ปรับเปลี่ยนการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยเน้นความสำคัญของทักษะจำเป็นพื้นฐานที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร เอื้ออาทรผู้อื่นและกตัญญูทดแทนต่อผู้มีพระคุณนักเรียนเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข นักเรียนกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนกุสว่างสามัคคี

โรงเรียนกุสว่างสามัคคี ตั้งอยู่ที่บ้านนาค่าน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันเป็นโรงเรียนขนาดกลาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต ๔ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีเนื้อที่ประมาณ ๖ ไร่ ๘๘ ตารางวา จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ ๑ ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ปัจจุบันมีนักเรียนทั้งสิ้น ๑๑๔ คน ข้าราชการครูผู้สอน จำนวน ๑๒ คน ผู้บริหารโรงเรียน จำนวน ๑ คน ลูกจ้างประจำจำนวน ๑ คน ลูกจ้างชั่วคราว(เจ้าหน้าที่ธุรการ) จำนวน ๑ คน สภาพชุมชนโดยรอบเป็นชุมชนชนบทอยู่ในเขตการปกครองส่วนท้องถิ่น ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำไร่ รับจ้างทั่วไป ส่วนใหญ่ประชากรในชุมชนจะมีฐานะค่อนข้างยากจน เพราะมีรายได้ต่อครัวเรือนน้อย

๒.๑.๑ ภารกิจของโรงเรียน

โรงเรียนกุสว่างสามัคคี มีภารกิจในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้รับบริการในเขตบริการ ๓ หมู่บ้าน คือบ้านนาค่าน้อย หมู่ที่ ๑ บ้านนาค่าน้อย หมู่ที่ ๑๕ บ้านหนองบัวน้อย หมู่ที่ ๑๕ จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ

๑. การจัดการศึกษาปฐมวัย เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่อยู่ในเขตบริการของโรงเรียน ให้มีพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ กำหนดให้มีหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยเป็นการเฉพาะ แบ่งเป็น ๒ ชั้นเรียน คือ ชั้นอนุบาลปีที่ ๑

และชั้นอนุบาลปีที่ ๒ รับนักเรียนอายุ ๔-๕ ปี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเข้าเรียน ในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑

๒. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ คือ จัดการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ – ๖ มีจำนวนนักเรียน ๑๔๔ คน ประกอบด้วย

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๒๒ คน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๒๑ คน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ จำนวน ๒๔ คน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๒ คน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ จำนวน ๑๘ คน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๓๔ คน

และครูและบุคลากรทางการศึกษา ๑๕ คน โดยมีนายจันทน์ ไชยวัน เป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา*

๒.๑.๒ เป้าหมายของโรงเรียน

ก. ด้านปริมาณ

๑. การเกณฑ์เด็กเข้าเรียน โรงเรียนสามารถเกณฑ์เด็กในพื้นที่บริการเข้าเรียนได้ร้อยละ 100 นอกจากนี้ได้มีนักเรียนนอกเขตบริการเข้ามาเรียนในอัตราเพิ่มขึ้นทุกปี

๒. อัตราการออกกลางคันไม่มี

๓. นักเรียนที่จบช่วงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เข้าศึกษาต่อทุกคน เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๔๕

ข. ด้านคุณภาพ

๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๖ อยู่ในระดับดี

๒. ผลการทดสอบระดับชาติ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ (O – NET) พัฒนาขึ้นทุกปีการศึกษา ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

๓. ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มีวินัย มีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนาที่ตนนับถือ มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความกตัญญูต่อชาติ มีเมตตา กรุณา มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น ประหยัด รู้จักใช้ทรัพย์สิน

* เอกสารอัดสำเนา : โรงเรียนกุสุมาวาสามัคคี ข้อมูล ณ วันที่ ๘ มกราคม ๒๕๕๖.

ของส่วนตน และส่วนรวมอย่างคุ้มค่า นิยมไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย ภูมิใจในความเป็นไทย และรักษาวัฒนธรรมไทย

ค. ด้านผู้เรียน

๑. สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนทำงานเป็นทีมให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ยอมรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น

๒. ปลุกฝังให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบในทุกๆ ด้าน

๓. สนับสนุนให้ผู้เรียนมีนิสัยรักการอ่าน สนใจเรียนรู้จากแหล่งความรู้ และสื่อต่างๆ ฝึกให้ผู้เรียนมีความขยัน อดทน ละเอียดรอบคอบในการทำงาน สามารถพัฒนาการทำงานของตนเองได้ ส่งเสริมการสร้างสมรรถภาพทางร่างกาย ซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพทางจิตด้วย

ง. ด้านครูผู้สอน

๑. ส่งเสริมการจัดโครงการงานการวิจัยในชั้นเรียน

๒. ส่งเสริมให้บุคลากรได้ศึกษา ค้นคว้า หาความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และสามารถจัดระบบเอกสารให้สอดคล้อง มีความสัมพันธ์กับการจัดแบบประเมินตนเองให้ชัดเจน

๓. จัดหาแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิทยากรภายนอก

๔. จัดบุคลากรให้เหมาะสมกับความถนัดของแต่ละบุคคล

จ. ด้านผู้บริหาร

๑. โรงเรียนดำเนินการสำรวจความต้องการของนักเรียนชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดทำ หลักสูตรท้องถิ่น

๒. โรงเรียนสำรวจความต้องการของนักเรียนและบุคลากรที่จะช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๓. ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา

๒.๒ การสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการสอนศีลธรรมในโรงเรียนกลุ่มสว่างสามัคคี โดยส่งเสริมหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ศีล ๕, พรหมวิหาร ๔, อิทธิบาท ๔ และจรรยาบรรณ ๔ ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ส่วนที่ ๕ แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม มาตรา ๗๕ รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนาไปใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต^๒

กระทรวงศึกษาธิการ ในดำรหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒๕๔๔ ได้ระบุไว้ว่า จากแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม ดังกล่าว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทยความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อและกำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนสังคม และประเทศชาติ^๓

หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง นั่นก็คือการบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรมและการฝึกปฏิบัติหลักธรรม ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไปโดยครูจะต้องมีการเตรียมสิ่งต่างๆ ได้แก่^๔

๑) การเตรียมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีก สะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า“การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น”

^๒ ราชกิจจานุเบกษา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ส่วนที่ ๔ แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม, (เล่มที่ ๒๓๔ ตอนที่ ๔๑ ก ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

^๓ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖.

^๔ สมิต สัจจกร, การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔-๓๘.

๒) การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียนแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุดทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ในชีวิตประจำวัน

๓) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธา ค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น^๕

จากทฤษฎีข้างต้นสรุปได้ว่า กระทรวงศึกษาธิการได้มีการกำหนดให้โรงเรียนจะต้องมีหลักสูตรที่บูรณาการในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้กับนักเรียนเพื่อให้ นักเรียนในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสังคม และประเทศชาติ และ โรงเรียนกู่สว่างสามัคคีก็มีการนำหลักสูตรการบูรณาการการสอนศีลธรรมให้กับนักเรียน และมีการจัดการเรียนการสอนในเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๑) ศิล ๕

ศิลป ๕ นั้นถือเป็นแนวปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปที่จะต้องประพฤติปฏิบัติเป็นศีลธรรมขั้นพื้นฐานอันจะทำให้ นักเรียนโรงเรียนกู่สว่างสามัคคีเป็นคนดีเป็นที่ต้องการของสังคม ทางโรงเรียนจึงมีการถ่ายทอดเนื้อหา ดังนี้

ก) ความหมายของศิลป ๕

ความหมายของคำว่า “ศิลป” ในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสั่งสอนคือ ในพระไตรปิฎก รวมไปถึงคำอธิบายความที่ปรากฏในคัมภีร์พระอรรถกถา ฎีกา ทั้งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงความหมายของศิลปไว้หลายแห่งด้วยกันดังนี้ในมหานามสูตรอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องศิลป โดยเฉพาะศิลป ๕ โดยทรงมุ่งถึงการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยว่า “ มหานามะ เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกามเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ

^๕ สำนักวัฒนธรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๐ – ๔๓.

เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เมื่อนั้นอุบาสกชื่อว่าผู้มีศีล ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล”^๖

ในกฎทนต์สูตร ที่มณิกาย สิลขันธวรรค พระพุทธเจ้าตรัสถึง โดยทรงเรียกว่า “สิกขาบท” โดยให้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย วาจา ว่า การที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดีกในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ กวา นิคยทานที่ทำให้สับสนมา กวาวิหารทาน และกวาสรัณคมนี่^๗

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆสาจารย์ได้อธิบายความหมายของ ศีล ไว้ว่าคำว่า “ศีล” นี้ แปลว่า ปกติ คือทำกายและวาจาให้เป็นปกติให้เรียบร้อย ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใด, แปลว่า เย็น คือทำให้เป็นคนเยือกเย็น ทำให้เย็นกาย เย็นใจ ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะขาดศีล, แปลว่า เกษม คือปลอดภัย ทำให้เบาอกเบาใจ อีกอย่างหนึ่ง คำว่าศีลนี้ มีความหมายเป็น สิลนะ กล่าวคือเป็นมูลราก ส่วนคำว่า “สิลนะ” นี้ ก็คือกิริยาที่รวมเอาไว้อย่างดี หมายถึงความที่กรรมในทวารมีกายกรรมเป็นต้น ไม่กระจัดกระจายโดยความมีระเบียบอันดีอย่างหนึ่ง คือความเข้าไปรับไว้ หมายถึง ความเป็นที่รองรับโดยความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หรืออีกนัยหนึ่งว่า ศีล คือ เจตนา หมายถึง เจตนางดเว้นจากบาป คือ การสำรวม หมายถึง ความสำรวมในปาติโมกข์ ความสำรวมอย่างมีสติ สำรวมด้วยความรู้ สำรวมด้วยความอดทน และสำรวมด้วยความเพียรพยายาม ความไม่ล่วงละเมิด งด การไม่ล่วงละเมิดด้วยกาย หรือด้วยวาจาของผู้ที่สมาทานศีลแล้ว^๘

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอุปติสสเถระ กล่าวความหมายของศีลไว้ว่า ศีล หมายถึง ศีระะ ความเย็น สันติ ดีเลิศ การกระทำปกติและสภาพปกติตามธรรมชาติของทุกข์และสุข ศีล หมายถึง ความเย็น มีอธิบายว่า ไม้จันทน์ที่มีความเย็นมากที่สุดช่วยทุเลาความร้อนของพิษไข้ในร่างกายได้ฉับไฉ ศีลก็ฉับนั้น คือ ช่วยทุเลาไข้ใจที่เกิดจากความสะดุ้งกลัวหลังจากศีลขาดและ

^๖ ๐. อนุฎก.(ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๕.

^๗ ที.ที.(ไทย) ๕/๓๕๒/๑๔๗.

^๘ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์ดีด จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๑๑.

ก่อให้เกิดปราโมทย์ หมายถึง สันติ เมื่ออธิบายว่า ถ้าบุคคลมีศีล เขาจะมีความประพฤติเรียบร้อยไม่สร้างความหาวดกลัวให้เกิดขึ้น^๕

๑) ปาณาติบาต มiongค์ ๕ คือ (ก) สัตว์มีชีวิต (ข) รู้ยู่สัตว์มีชีวิต (ค) มีจิตคิดจะฆ่า (ง) มีความพยายามในการฆ่า (จ) สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

๒) อทินนาทาน มiongค์ ๕ คือ (ก) ของผู้อื่นหวงแห่น (ข) รู้ยู่ว่าเขาหวงแห่น (ค) มีจิตคิดจะลัก (ง) มีความพยายามลัก (จ) ลักของได้ด้วยความพยายามนั้น

๓) กาเมสุมิฉาจาร มiongค์ ๔ คือ (ก) สตรีหรือบุรุษที่ไม่ควรละเมิด (ข) จิตคิดจะเสพ (ค) มีความพยายามในการเสพ (ง) ยังมรรค คือ อวัยวะสืบพันธุ์ให้ถึงกัน

๔) มุสาวาท มiongค์ ๔ คือ (ก) เรื่องไม่จริง (ข) จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน (ค) มีความพยายามเกิดจากจิตที่คิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อนนั้น (ง) ผู้อื่นเข้าใจความที่พูดนั้น

๕) สุราเมรยมัขขปมาทัญฐาน มiongค์ ๕ คือ (ก) สิ่งนั้นเป็นของเมา (ข) จิตใคร่จะดื่ม (ค) มีความพยายามเกิดจากจิตที่ใคร่จะดื่ม (ง) กลืนให้ล่งล้ากลงไป^๖

องค์ประกอบของ ศีล ๕ ได้แก่

๑) ปาณาติบาต มiongค์ ๕ คือ (ก) สัตว์มีชีวิต (ข) รู้ยู่สัตว์มีชีวิต (ค) มีจิตคิดจะฆ่า (ง) มีความพยายามในการฆ่า (จ) สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

๒) อทินนาทาน มiongค์ ๕ คือ (ก) ของผู้อื่นหวงแห่น (ข) รู้ยู่ว่าเขาหวงแห่น (ค) มีจิตคิดจะลัก (ง) มีความพยายามลัก (จ) ลักของได้ด้วยความพยายามนั้น

๓) กาเมสุมิฉาจาร มiongค์ ๔ คือ (ก) สตรีหรือบุรุษที่ไม่ควรละเมิด (ข) จิตคิดจะเสพ (ค) มีความพยายามในการเสพ (ง) ยังมรรค คือ อวัยวะสืบพันธุ์ให้ถึงกัน

๔) มุสาวาท มiongค์ ๔ คือ (ก) เรื่องไม่จริง (ข) จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน (ค) มีความพยายามเกิดจากจิตที่คิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อนนั้น (ง) ผู้อื่นเข้าใจความที่พูดนั้น

๕) สุราเมรยมัขขปมาทัญฐาน มiongค์ ๕ คือ (ก) สิ่งนั้นเป็นของเมา (ข) จิตใคร่จะดื่ม (ค) มีความพยายามเกิดจากจิตที่ใคร่จะดื่ม (ง) กลืนให้ล่งล้ากลงไป^๖

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช กล่าวถึง อานิสงส์ของศีล ๕ มีดังนี้

๑. ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๑ ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้ เมื่อน้อมนำมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะทำให้มีพลานามัยแข็งแรง ปราศจากโรคภัย ไม่จีโรค อายุยืนยาว ไม่มี

^๕ พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕-๑๐.

^๖ อญ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๒-๓.

^๖ อญ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๒-๓.

ศัตรูเปิดเผยให้ต้องบาดเจ็บ ไม่มีอุบัติเหตุต่างๆที่จะทำให้บาดเจ็บหรือสิ้นอายุเสียก่อนวัยอันสมควร

๒. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๒ ด้วยการไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้เต็มใจให้ ด้วยเศษของบุญที่นำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้ได้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย การทำมาหาเลี้ยงชีพใน ภายหน้ามักจะประสบช่องทางที่ดี ทำมาค้าขึ้นและมั่งมีทรัพย์ ทรัพย์สมบัติไม่วิบัติหายนะไปด้วยภัย ต่างๆ เช่น อัคคีภัย วาตภัย โจรภัย ฯลฯ

๓. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๓ ด้วยการไม่ล่วงประเวณีในคูครอง หรือคนในปกครองของผู้อื่น ด้วยเศษของบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะประสบโชคดีในความรัก มักได้พบรักแท้ ที่จริงจังและจริงใจ ไม่ต้องอกหัก อกโรย และอกเคาะ ครั้นเมื่อมีบุตรธิดา ก็ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อ ด่าน ไม่ถูกผู้อื่นหลอกลวงหลอคร่ำอานาจารไปทำให้เสียหาย บุตรธิดาย่อมเป็นอภิชาตบุตร ซึ่งจะนำ เกียรติยศชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล

๔. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๔ ด้วยการไม่กล่าวมุสา ด้วยเศษของบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อนำมา เกิดเป็นมนุษย์ จะทำให้เป็นผู้ที่มีชุ่มเสียงไพเราะ พูดจา มีน้ำมโนวชชวนฟัง มีเหตุมีผล ชนิดที่เป็น “พุทธราชา” มีโวหารปฏิภาณไหวพริบในการเจรจา จะเจรจาความสิ่งใดก็มีผู้เชื่อฟังและเชื่อถือ สามารถว่ากล่าวสั่งสอนบุตรธิดาและศิษย์ให้อยู่ในโอวาทได้ดี

๕. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๕ ด้วยการไม่ดื่มสุราเมรัยเครื่องหมักดองของมีนเมา ด้วยเศษของ บุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อนำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีสมอง ประสาท ปัญญาความคิด แจ่มใส จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดก็แตกฉานและทรงจำได้ง่าย ไม่หลงลืมเพื่อนเลอะเลือน ไม่เสีย สติวิกลจริต ไม่เป็นโรคสมอง โรคประสาท ไม่ปัญญาทึบ ปัญญาอ่อนหรือปัญญานิม^๒

สรุปได้ว่า ศิล ๕ นั้น ประกอบด้วย ๑) ปาณาติบาต การงดเว้นจากการเบียดเบียน การฆ่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ๒) อทินนาทาน การไม่ล่วงละเมิดทรัพย์สินและลักทรัพย์ผู้อื่น ๓) กาเมสุมิฉาจาร ไม่ควรละเมิดสตรีหรือบุรุษที่เป็นสามีหรือภรรยาผู้อื่น ๔) มุสาวาท ไม่ควรกล่าว เรื่องไม่จริง พูดเพ้อเจ้อ พูดคำหยาบคาย หรือพูดส่อเสียด ๕) สุราเมรัยมีชขมาทัญฐาน ไม่ดื่มสุรา หรือยาเสพติดทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เสื่อมในสติ

๒.๒.๒ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ (ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลัก ความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่า

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, วิธีสร้างบุญบารมี, (กรุงเทพมหานคร : วัดบวร นิเวศวิหาร, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗ – ๒๒.

ดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ - holy abidings; sublime states of mind)^{๑๓}

๑. เมตตา (ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า - loving-kindness; friendliness; goodwill)

๒. กรุณา (ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ - compassion)

๓. มุทิตา (ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตพองใสบันเทิง กอปรด้วยอาการเขม้นชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป - sympathetic joy; altruistic joy)

๔. อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบคนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่รับผิดชอบของตน - equanimity; neutrality; poise)

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากุรณา และย่อมรักษารมณไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ - (abidings of the Great Ones)

พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า อัปรมัญญา ๔ (unbounded states of mind; illimitables) เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุเป็น พึงทราบด้วยว่าฉันทะ คือ กัตตุกัมมฉันทะ (ความอยากจะทำให้ดี หรือความต้องการที่จะทำให้คนสัตว์ทั้งหลายจึงงามสมบูรณ์ปราศจากโทษข้อบกพร่อง เช่น อยากให้เขาประสบประโยชน์สุข พ้นจากทุกข์เป็นต้น) เป็นจุดตั้งต้น (อาทิ) ของพรหมวิหารทั้ง ๔ นี้

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๑.

การข่มระงับกิเลส (เช่นนิรณ) ได้ เป็นท่ามกลาง สมาธิถึงขั้นอัปปนา (คือ ภาวะจิตที่มั่นคงเรียบรื่นสงบสนิทที่สุด) เป็นที่จบของพรหมวิหารทั้ง ๔ นั้น^{๑๔}

จากความหมายและประโยชน์ของหลักพรหมวิหาร ๔ นั้น จึงเป็นมูลเหตุให้โรงเรียนคู่สว่างสามัคคีนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาถ่ายทอดให้กับนักเรียนเพื่อเป็นการกล่อมเกลาจิตใจให้เขาเป็นคนดีมีเมตตารู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตนเอง

๒.๒.๓ อธิธิบาท ๔

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักอธิธิบาท ๔ มีดังต่อไปนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของหลักอธิธิบาท ๔

๑.๑) ความหมายของอธิธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้กล่าวถึง อธิธิบาท ในอธิธิบาทสูตร ดังนี้

อธิธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) ๔

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑) เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)

๒) เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)

๓) เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)

๔) เจริญอธิธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^{๑๕}

จากอธิธิบาทสูตร ดังกล่าว มีผู้อธิบายความหมายของ อธิธิบาท ๔ ไว้อย่างสนใจ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของอธิธิบาท ๔ ไว้ ดังนี้ อธิธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือความเพียรพยายาม จิตตะ

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๑.

^{๑๕} ที.ป.(ไทย). ๑๑/๓๐๖/๒๕๖๓.

คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสาคือ ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณาหรือหมายความว่า พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน นี่เป็นอิทธิบาท ๔^{๑๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้
 ดังนี้อิทธิบาท ๔ คือ บทของพระธรรมเช่นว่าจะมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่เรียกว่าอิทธิบาทนี้
 ต้องมีและมีได้โดยไม่รู้สีกตัวคนที่มีการทำงานย่อมทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็งความ
 เอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอนี้เรียกว่าเขามีอิทธิบาททั้งสี่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว^{๑๗}

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔
 ไว้ดังนี้อิทธิบาท คือ ทางจะไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะความพอใจ ๒) วิริยะ ความ
 เพียร ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ ๔) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่ง
 นั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไปเพราะเรารักสิ่งนั้นถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้^{๑๘}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔
 ไว้ดังนี้อิทธิบาท ๔ คือ ใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพึงพอใจมีความ
 เพียรมีสมาธิจึงทำให้เกิดปัญญาและหัวใจของการบริหารเชิงพุทธที่สำคัญที่สุดคือพรหมวิหาร ๔
 ต้องมีทั้งเมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสั่งสอนผู้น้อยให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเองมีมูทิตา ปลอຍ
 ให้เขาเติบโตได้ไม่เข้าการแทรกแซงและอุเบกขา รู้จักความพอดีปล่อยวางฝึกจิตใจพอเพียงในสิ่งที่
 มีที่เป็นนี่คือหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตและบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและ
 บริสุทธิ์^{๑๙}

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตณาโณ) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้อิทธิ
 บาท ๔ คือ คุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ซึ่งต้องไม่

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน , พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

^{๑๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ
 , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

^{๑๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”, หนังสือพิมพ์
 ไทยรัฐ, (ฉบับวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

เหลือวิสัยคือสิ่งที่คนประสพกันนั้นต้องอยู่ในวิสัยที่อาจใช้ความเพียรพยายามทำให้เกิดขึ้นได้มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จคุณธรรมกลุ่มนี้เรียกว่าอิทธิบาท ๔^{๒๐}

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาท ๔ ในปาฐกถาธรรม เรื่อง ภาวนาช่วยเสริม เพิ่มกำลังจิต เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๒๐ คือ “อิทธิบาทนี้แปลว่าคุณธรรมที่จะทำให้เกิดความสำเร็จถ้าพูดภาษาง่ายๆ ก็ว่าบันไดแห่งความสำเร็จ ถ้าเราเดินไปตามบันไดนี้แล้วจะก้าวไปสู่ความสำเร็จเคยมีคนถามพระพุทธเจ้าว่า ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมนี้เพราะอะไร พระองค์ก็บอกว่าเพราะเรามีอิทธิบาท ๔ ประการ สมบูรณ์อิทธิบาท ๔ ประการสมบูรณ์เมื่อใดแล้วก็เกิดฤทธิ์ทางใจเกิดอำนาจที่จะกระตุ้นเตือนเร่งเร้าให้มีความก้าวหน้าให้มีการปฏิบัติทันทั่วที่ไม่ชักช้า ไม่เสียเวลา”^{๒๑}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคลโล) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้อิทธิบาท ๔ คือ หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการกระทำการกิจการงานหรือการอาชีพ ประการแรกอิทธิบาทแปลความว่าทางแห่งความสำเร็จกล่าวคือข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพนั่นเอง^{๒๒}

พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมโย) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จตามประสงค์หรือสิ่งประสงค์คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลายรูปแบบแต่สิ่งประสงค์ที่คนต้องการตรงกันคือทรัพย์ ยศ และผลงานทรัพย์เป็นสิ่งประสงค์ที่สำคัญยิ่งของชีวิตเพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ทรัพย์มีอยู่ ๒ ประการ คือ ทรัพย์สิน ๑ ทรัพย์สมบัติ ๑ ทรัพย์สินคือเงินตราสำหรับใช้จ่าย ซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคทรัพย์สมบัติ คือ บ้านเรือน ที่ดิน ที่นา ที่สวน เครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น^{๒๓}

^{๒๐} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตยาโณ) , อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖.

^{๒๑} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), ปาฐกถาธรรม เรื่อง ภาวนาช่วยเสริม เพิ่มกำลังจิต, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๔๖, [Online], Available VRL : <http://www.panya.iirt.net/read/txt/20-11-12.TXT>.

^{๒๒} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคลโล), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,๒๕๔๕), หน้า ๕.

^{๒๓} พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมโย), ประมวลบทพระธรรมเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรรมศาสนา,๒๕๒๘), หน้า ๒๖๐.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรคร ธิธมฺโม) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาท ๔ เป็นหัวข้อธรรมที่น่าศึกษาเหตุเพราะประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าได้ใช้หมวดธรรมข้อนี้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมาจากคำว่า อุตสาหกรรม แปลว่าความเพียรพยายาม และคำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันแล้วได้คำว่า ประเทศอุตสาหกรรมซึ่งแปลว่า ประเทศที่ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างกรรมให้เกิดขึ้นหรือประเทศที่ใช้อิทธิบาท ๔ ในการสร้างประเทศสูง^{๒๔}

ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ. ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาทแบ่งได้คือ อิทธิ แปลว่า ทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียว อิทธิบาท แปลว่า ทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์ฤทธิ์ของคนสามัญก็คือการทำงานให้สำเร็จสมประสงค์เพราะฉะนั้นอิทธิบาทจึงแปลว่าคุณเครื่องสำเร็จความประสงค์หรืออีกอย่างคือ ปฏิบัติทางความสำเร็จ^{๒๕}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาท ๔ คือ คุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่างด้วยกัน ได้แก่ ๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ ๔) วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนแล้วแสดงความต่างกันเพียงฝ่ายพระอภิธรรมเจริญโลกุตตรฌานประกอบด้วยอิทธิบาท^{๒๖}

บุญมี แท่นแก้วและคณะ ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นทางแห่งความสำเร็จปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์เรียกว่า “อิทธิบาท” มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทะ : พอใจในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ : เพียรประกอบในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ : เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
๔. วิมังสา : หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น^{๒๗}

^{๒๔} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรคร ธิธมฺโม), รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๓.

^{๒๕} ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ.แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๖.

^{๒๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๓๖.

^{๒๗} บุญมี แท่นแก้วและคณะ, พุทธศาสน์ - ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ว่า ความหมายและความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องที่นำไปสู่ความสำเร็จ คำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจสำหรับผู้ที่ต้องการความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความพากเพียร จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ และวิมังสา คือ การไตร่ตรอง

๒) องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเข้าถึงหลักอิทธิบาท ๔ อย่างถ่องแท้ทั้งนี้ ได้มีนักวิชาการที่ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปในด้านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้

๑) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้นอยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุจุดหมาย ง่ายๆ รักงานและรักจุดหมายของงานพูดให้ลึกกลงไปในทางธรรมว่าความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้นอยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้นเมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมายก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับโสมนัสเป็นความน่ายินดีที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขตถ้าสามารถปลุกเร้า ฉันทะ ให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแล้วก็มอบใจให้อาถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้นไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลายจิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นมั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมายเดินเรียบสม่ำเสมอไม่ซำบไม่ส่ายฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้และพร้อมกับปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒) วิริยะ แปลว่า ความอาหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบากเมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึงถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลู่ถึงได้ยากนักมีอุปสรรคมากหรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ท้อถอยกลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จคนที่มีความเพียรเท่าๆกับมีแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตามจิตใจจะแน่วแน่นมั่นคงพุ่งตรงต่อจุดหมายสมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิพร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓) จิตตะ แปลว่า ความคิดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจ่อเฝ้าคิด เรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหนถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งคนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆไม่สนใจแต่ ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันทีบางทีจัดทำเรื่องนั้นงานนั้นขลุกขจวนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนไม่ เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัวอะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจเรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำงาน ลืมวันลืมคืนลืมกินลืมนอนความมีใจฝักใฝ่ เช่นนี้ ย่อมก่อให้เกิดจิตตะแน่วแน่มั่นคงใน กิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้นเรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๔) วิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่น ไคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในกิจ ที่ทำรู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุงข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ ยากคนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิดค้นหาเหตุผลตรวจสอบสวนทดลองเมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณา ทดสอบไปเช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไรทำไมจึงเป็นอย่างนี้ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็น องค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้นลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมายเป็นเพราะ อะไรจะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่มั่นคงไปกับเรื่องที่พิจารณาไม่ฟุ้งซ่านไม่ วอกแวกและมีกำลังเรียกว่าวิมังสาสมาธิซึ่งจะมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๒๘}

พิฑูร มลิวัดย์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ องค์ประกอบของอิทธิ บาท ๔ ได้แก่

๑.ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความพอใจด้วยความ รักในสิ่งนั้นทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจไม่เบื่อง่ายในกิจที่ทำ (เต็มใจ)

๒.วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียรด้วย ความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น (แข็งใจ)

๓.จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ คือ เมื่อทำสิ่งใดทำด้วยความรู้จัก ไตร่ตรองทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาไคร่ครวญตรวจหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ (เข้าถึง)

^{๒๘} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒ – ๘๔๔.

๔. วิมังสา ความหมั่นตรึงตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้นเมื่อทำสิ่งใดด้วยความรู้จักไตร่ตรองรู้จักพิจารณาใคร่ครวญรู้จักพิจารณาพิจารณาเหตุทลวง ทดสอบ (เข้าใจ)^{๒๕}

วิเชียร ชานุตรบุญทริก ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ คือ

๑. นันทะ ความพอใจ ความยินดีหรือความเต็มใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
๒. วิริยะ ความพยายาม ความเพียรหรือความกล้าที่จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับการกระทำนั้น ๆ โดยไม่มีคำว่าท้อแท้หรือเบื่อหน่าย
๓. จิตตะ ความสนใจ เอาใจใส่หรือตั้งใจในการกระทำนั้นๆ อย่างจริงจังโดยไม่ใส่ใจถึงปัญหาอุปสรรคอันจะเป็นเหตุให้เสียกำลังใจ

๔. วิมังสา การใช้ปัญญาพิจารณาตรวจสอบข้อดีข้อเสียข้อบกพร่องตลอดจนปัญหาอุปสรรคและวิธีแก้ไขอย่างมีเหตุผลว่าผลที่ปรากฏนั้นมีสาเหตุมาจากอะไรมิใช่เช่นอย่างใด^{๒๖}

แสงอรุณ โปร่งธูระ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ อิทธิบาท หมายถึง หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. นันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรักต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจการหรืองานที่ทำมิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดทิ้ง ๓. จิตตะ เอาจิตฝกฝึ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ

๔. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้นโดยรู้จักทดลองวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง^{๒๗}

^{๒๕} พิชุร มลิวัดย์, แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕-๒๐.

^{๒๖} วิเชียร ชานุตรบุญทริก , พุทธศาสน์ , (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๖.

^{๒๗} แสงอรุณ โปร่งธูระ, พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการสถาบันราชภัฏธนบุรี , ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

จะเห็นว่าองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง ส่วนประกอบของหลักธรรม มีด้วยกัน ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งจะอธิบายให้ทราบถึงกรอบการปฏิบัติ ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการ หากผู้ใดปฏิบัติตามองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ ได้อย่างครบถ้วนก็ถือได้ว่าเป็นผู้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานอย่างแท้จริง

๓) ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมที่คอยผลักดันอุปสรรคต่อความสำเร็จ และเป็นแรงเสริม กำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องานไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบาที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนขี้ขลาด ไม่ก้าวหน้า

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินไปเสียแล้ว

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้งานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นช่องทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูกๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลาและทำให้โง่เขลา^{๓๒}

จะเห็นว่าประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง การมีหลักธรรมไว้คอยยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้เกิดความรัก ความพอใจ ความขยัน อดทน ความตั้งมั่น มีใจจดจ่อ และความไตร่ตรองในงานที่ปฏิบัติเป็นหลักธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานโดยตรง สามารถวัดระดับความสำเร็จในงานได้อย่างแม่นยำ หากปฏิบัติตามกรอบหลักอิทธิบาท ๔ ได้ครบถ้วนก็ถือได้ว่าผลงานที่ได้รับนั้นประสบความสำเร็จ

^{๓๒} วิเชียร พากเพียร, การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ - ประสานมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

๔) หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับหลักอริยบท ๔ ในพระไตรปิฎก

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับหลักอริยบท ๔ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จุดประสงค์เพื่อจะใช้หลักการและแนวคิดให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอริยบทที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ที่ได้ทรงตรัสไว้ใน “พระไตรปิฎก” สำหรับถือเป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นแนวทางให้ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้ได้ศึกษาเอกสารอีกมากมายไม่ว่าจะเป็นเอกสารในการปฏิบัติธรรมก็ดี เอกสารในการศึกษาเล่าเรียนหรือแม้จะเป็นเอกสารประกอบการปฏิบัติงานก็ดี เมื่อต้องการสมาธิเพื่อที่จะส่งผลให้กิจกรรมที่กระทำนั้นดำเนินไปอย่างเรียบร้อยได้ผลดี พึงควรปลูกเกล้าและชักจูงอริยบท ๔ อย่างนี้ ถือปฏิบัติให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่นนำขึ้น หากปฏิบัติได้อย่างดีแล้วสมาธิ ปัญญา ความสุข ความสบายใจ และการทำงานก็จะบังเกิดผลขึ้นทันทีจากแนวคิดเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า หลักอริยบท ๔ จากพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวกับหลักอริยบท ๔ สามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

๑. ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น)

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอริยบท ที่เกี่ยวกับฉันทะ ที่เรียกว่า ฉันทสมาธิปธานสังขาร ไว้ดังนี้ก็ภิกษุ เจริญอริยบท อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไรถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่าฉันทสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прарกความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прарกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำฉันทะให้เกิดพยายาม прарกความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม прарกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ความไม่สับสน ความภักดี ความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร ฉันทสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่าฉันทสมาธิปธานสังขารด้วยประการฉะนี้

ในบทเหล่านั้น ฉันทะ เป็นโณ ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ สมาธิ เป็นโณ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธานสังขารเป็นโณ การ прарกความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดยความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความ

ไม่ทอดทิ้งธุระ ความประทับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละสัมมาวายามะ อันใดนี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดีเข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประคองแล้วด้วยฉันทะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้ จึง เรียกว่า ประคองด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๓๓}

คำว่า อธิปัตติ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดีความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น คำว่า อธิปัตติ ได้แก่ เวทนาคันธี สัญญาขันธี สังขารขันธี วิญญูญาณขันธี ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น คำว่า เจริญอธิปัตติ ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้นด้วยเหตุนี้ จึง เรียกว่า เจริญอธิปัตติ^{๓๔}

๒. วิริยะ (ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น) พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอธิปัตติ ที่เกี่ยวกับวิริยะ ที่เรียกว่า วิริยสมาธิปธานสังขาร ไว้ดังนี้ก็ภิกษุ เจริญอธิปัตติอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไรถ้าภิกษุทำความเพียรให้เป็นอธิปัตติแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่า วิริยสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่ส่ายไป ความภักขิยังความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกันย่อมถึงซึ่งอันนับว่า วิริยสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๓๕}

ในบทเหล่านั้น วิริยะ เป็นโณการปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่า วิริยสมาธิ เป็นโณ

ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิอันใดนี้เรียกว่า สมาธิ ปธานสังขาร เป็นโณ การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใด นี้

^{๓๓} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๐๓/๒๕๔.

^{๓๔} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๕๕.

^{๓๕} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๕๕.

เรียกว่า ปธานสังขาร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยวิริยะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๓๖}

คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ

การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้องความกระทำให้ง่าย ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๓๗}

๓. จิตตะ (การเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น)

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอิทธิบาท ที่เกี่ยวกับจิตตะ ที่เรียกว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร ไว้ดังนี้

ก็ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร

ถ้าภิกษุทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้ เรียกว่าจิตตสมาธิ ภิกษุนั้น ทำมันทะให้เกิด พยายาม прарกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำมันทะให้เกิด พยายาม прарกความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิชัยยิ่ง ความไพบูลย์ความเจริญ ความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขารจิตตสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๓๘}

ในบทเหล่านั้น จิต เป็นใจ จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต สมาธิ เป็นใจ ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธานสังขาร เป็นใจการปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่า ปธานสังขาร ภิกษุ เป็นผู้

^{๓๖} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๐/๒๕๖.

^{๓๗} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๑/๒๕๖.

^{๓๘} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๒/๒๕๖.

เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้ว ด้วยจิต สมาธิ และปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่าประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๓๕}

คำว่า อธิธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น คำว่า อธิธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธวิญญูณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุลหณะเหล่านั้นคำว่า เจริญอธิธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอธิธิบาท^{๓๖}

๔. วิมังสา (การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น)

พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงหลักอธิธิบาท ที่เกี่ยวกับวิมังสา ที่เรียกว่า วิมังสาสมาธิ ปธานสังขาร ไว้ดังนี้

อธิธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร ทำปัญญาให้เป็นอธิธิได้สมาธิ ได้เอกกคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่า วิมังสา สมาธินั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาป อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความ ภัยโยยความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขาร

วิมังสาสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอัน เดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร^{๓๗}

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ อันใด นี้เรียกว่า วิมังสา

สมาธิ ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธาน การปรรก ความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ นี้เรียกว่าปธานสังขาร ผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วย วิมังสา สมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร^{๓๘}

^{๓๕} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๓/๒๕๗.

^{๓๖} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๔/๒๕๘.

^{๓๗} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๕/๒๕๘.

^{๓๘} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๖/๒๕๘.

คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้
ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งกรรมเหล่านั้น

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้
บรรลุกรรมเหล่านั้น

คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งกรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุ
นั้น จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๔๓}

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติการเจริญหรือการปฏิบัติ อิทธิบาท ๔
ประการ คือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย

ฉันทสมาธิปธานสังขาร^{๔๔} หมายถึงสมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรที่มุ่งมั่น เจริญ
อิทธิบาท ประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร หมายถึงสมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียร
สร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย จิตตสมาธิปธาน

สังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาท
ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์
เพราะฉะนั้นอิทธิบาท ๔ มีองค์ประกอบ ดังนี้ ฉันทะ^{๔๕} หมายถึง สร้างความพอใจในกุศลคือความ
ประสงค์จะทำยิ่งขึ้น ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรมฉันทส
มาธิ^{๔๖} หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะ วิริยะ หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจสัมมาวายามะ จิต
หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน และ ปธานสังขาร หมายถึงความเพียรที่มุ่งมั่น
(ปธาน) ปรารภความเพียร ประคองจิต ความขะมักเขม้น^{๔๗} ความบากบั่นความตั้งหน้า ความพยายาม
ความอดสาเห ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความ
ประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยะพละสัมมาวายามะ วิมังสา หมายถึง ปัญญา
กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิสมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรง
อยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิตความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ
สัมมาสมาธิ (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว

สัมมปปธาน ๔ คือ ปัจจัยสำคัญที่จะสร้างสรรค์ให้สัมฤทธิ์ผล อันประกอบด้วย (๑)
สังวรปธาน เพียรป้องกัน หรือ เพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิด (๒) ปหานปธาน เพียรละหรือ

^{๔๓} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๓/๒๕๕.

^{๔๔} อัง.เอกก.(ไทย) ๑/๓๕๘/๔๔๕.

^{๔๕} ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๔๗/๑๗๗.

^{๔๖} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๕๒.

^{๔๗} อัง.ปัญจก.(ไทย) ๓/๖๗-๗๐/๓๓.

เพียรกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ลดและหมดไป (๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญ หรือ สร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิด (๔) อนุรักษนาปธาน เพียรอนุรักษ์หรือเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้อยู่ตลอดไป การเจริญสัมมปปธาน ๔ พระภิกษุในศาสนานี้จึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่^{๔๔}

จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ว่าหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระไตรปิฎก หมายถึง อิทธิบาท ๔ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ได้อย่างดีเยี่ยมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลักของการทำงาน จึงทำให้โรงเรียนกุสว้างสามัคคีได้นำหลักอิทธิบาท ๔ มาถ่ายทอดให้กับนักเรียนเพราะเป็นการปลูกฝังให้นักเรียนได้ฝึกใช้หลักธรรมในการทำกิจกรรมต่างๆ

๒.๒.๔ ฃรราวาธธรรม ๔

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักฃรราวาธธรรม ๔ หรือ ธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน ๔ ประการมีดังนี้

๑. สัจจะ หมายถึงความจริง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง คือเมื่อทุกคนได้ตกลงกันเป็นเบื้องต้นว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร ทุกคนก็จะทำตามนั้นถือว่าได้ทำตามสัจจะที่ตนได้ให้ไว้ในที่ประชุม

๒. ทมะ หมายถึงการฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดดัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา คือ เมื่อมีการทำงานร่วมกันก็ย่อมจะมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นเรื่องธรรมดา แต่เพื่อทำให้งานบุญบังไฟได้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ทุกคนก็ต้องมีการข่มจิตข่มใจเอาไว้ไม่ให้มีการทะเลาะกันเกิดขึ้น

๓. ขันติ หมายถึงความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าทีการทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย คือ เมื่อทุกคนได้รับมอบหน้าที่ในที่ประชุมแล้วก็ต้องมีความอดทนที่จะทำงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เช่น ต้องอดทนในการฝึกซ้อมรำเพื่อให้ขบวนแห่ออกมาสวยงาม

๔. จาคะ หมายถึงความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้าง พร้อมทั้งรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของคนอื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่^{๔๕}

^{๔๔} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๕๒.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๕.

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของขรรวาสธรรม ออกเป็น ๒ ประการ คือประการแรกเป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ประการที่ ๒ เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ให้สำเร็จ

๑. เป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ สัจจะ หมายถึง ซื่อตรงต่อเพื่อนฝูง ซื่อตรงต่อลูกเมีย ซื่อตรงต่อเวลา ซื่อตรงต่อการทำงาน ทมะ หมายถึง ข่มใจ อย่าให้เกิดโทสะอย่าให้เกิดความรัก หรือความเกลียด ขันติ หมายถึง อดทนต่อความร้อน ความหนาว ความเหนื่อย อดทนต่อคำด่า จาคะ หมายถึง การให้ทาน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนบ้าน มิตรสหาย

๒. เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ ให้สำเร็จ สัจจะ หมายถึง ความจริงใจ ความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติในสิ่งนั้น เมื่อจะทำสิ่งใด หรือปฏิบัติธรรมข้อใดแล้ว ก็ควรตั้งใจจริง ทออย่างสุดความสามารถ ทาให้ถึงที่สุด ดังเช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทาความเพียรเพื่อตรัสรู้ ก็ได้ตั้งสัจจาธิษฐานว่า แม้จะเหลือเพียงแต่กระดูก ก็จะไม่ลุกขึ้นจากที่นั่ง ถ้าไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ในการศึกษาเล่าเรียนก็เหมือนกันถ้ามีสัจจะหรือสัจจาธิษฐาน คือทาให้มันจริงๆ ตั้งใจจริง ก็จะช่วยให้ทุกคนประสบความสำเร็จสมดังที่ตั้งใจ ทมะ หมายถึง บังคับตัวเองบังคับจิตใจตนเองไม่ให้หลงไปตามแรงของสิ่งที่ยั่วยุ ซึ่งแม้จะยากเย็นเพียงใดก็ต้องพยายามบังคับให้ได้ ในการบังคับนั้น ต้องใช้ไหวพริบและความฉลาดเข้าต่อสู้ เพราะจิตใจเมื่อถูกบังคับก็จะขัดแย้งกว่าข้างที่ตกมันเสียอีก ซึ่งการบังคับจิตใจของตนเอง นั้นก็มี ๒ วิธีด้วยกันคือ ๒ วิธีด้วยกันคือ การปลอบประโลมจิตใจค่อยๆ ปลอบโยน กรณีที่สอง คือ การบังคับโดยตรงการตัดใจไม่ให้ทำในสิ่งนั้น ซึ่งทั้ง ๒ วิธีนี้ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ขันติ เมื่อมีทมะแล้วยังต้องใช้ขันติเข้ารองรับ ต้องอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลสไม่ว่าจะเป็นราคะ โทสะ โมหะ หรืออื่นๆ ต้องใช้ความอดทนอย่าหลงไปตามสิ่งยั่วยุหรือกิเลส จาคะ หมายถึง บริจาคออกไป สละสิ่งที่ไม่ต้องการที่มีอยู่ในจิตใจให้หลุดออกไประบายความสับสนวุ่นวายออกไปจากจิตใจ อาจจะโดยการสวดมนต์หรือการพักผ่อนให้ถูกวิธี ขรรวาสธรรม คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ นี่เป็นเครื่องมือกำจัดการ เป็นเครื่องมือที่จะสร้างสิ่งที่ปรารถนาในทุกกรณี ไม่ใช่เฉพาะเป็นธรรมของขรรวาสเท่านั้น แม้แต่บรรพชิตที่ต้องการจะบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังต้องใช้ธรรมข้อนี้ด้วยเช่นกัน^{๕๐}

หลวงกลิน อดุลโยธิน ได้กล่าวไว้ว่าเป็นธรรมโดยตรงของขรรวาส เป็นธรรมนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เป็นสามัคคีธรรมอันควบคุมบุคคลไว้ให้กลมเกลียวกัน ผู้ปฏิบัติย่อมเกิดความสุขและตั้งตระกูลให้ถาวรมีความสุขเจริญ

^{๕๐} พุทธทาสภิกขุ, ขรรวาสธรรม, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

สัจจะ หมายถึง สัตย์ซื่อแก่กันซื่อตรงต่อกัน เป็นคุณธรรมที่สำคัญในการคบหาของประชาชน ถ้าหากแต่ละบุคคลต่างประพฤติซื่อตรง ไว้วางใจซึ่งกันและกันย่อมจะนำความเจริญมาสู่บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ

ทมะ หมายถึง รู้จักข่มจิตของตน ความข่มใจ เป็นคุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะคนทั้งหลายย่อมมีอัธยาศัยแตกต่างกัน ถ้าไม่มีการข่มใจ ปล่อยให้ประพฤติไปตามกิเลส ย่อมทำให้แตกสามัคคีกันโดยง่าย จึงควรต้องมีอุบายข่มใจของตนเมื่อถูกกิเลสเข้าครอบงำ อย่าหุนหันกระทำลงไปตามอำนาจของกิเลส ผู้ที่มีทมะย่อมเป็นผู้ที่อยู่ห่างจากความผิดพลาด ทั้งเป็นผู้อารักขาสมาคคี

ขันติ หมายถึง อดทน อดกลั้น เมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆ มากระทบ ทำให้เกิดโทสะ เมื่อใช้ทมะ คือ รู้จักข่มใจตนเข้าช่วยแล้ว แต่ยังไม่สำเร็จ ก็ต้องใช้ขันติ อดกลั้นเข้าช่วยอีกแรงหนึ่ง คือ ต้องรู้จักอดกลั้นต่อเหตุการณ์อันจะก่อให้เกิดโทสะ จาคะ หมายถึง สละให้ปันสิ่งของ ของตนแก่คนที่ควรให้ปัน การให้เป็นกิจสำคัญประการหนึ่งของชนผู้อยู่เป็นหมู่เหล่า เป็นการผูกไมตรีซึ่งกันและกัน เพราะคนเกิดมา มีสุข มีทุกข์ มีฐานะ มีอาชีพ แตกต่างกัน ดังนั้น จึงควรมีน้ำใจไมตรี อารีย์เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน^{๕๐}

จากความหมายของฉราวาสธรรม ๔ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เป็นธรรมนามาซึ่งความสุขความเจริญ ความสามัคคีอันควบคุมบุคคลไว้ให้กลมเกลียวกัน และชีวิตของผู้ครองเรือนต้องมีการสมาคมกับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขาต้องรู้จักข่มจิตของตนเมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ดีต้องมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิตและในบางครั้งต้องบริจาคนิสัยของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือดร้อน ฉราวาสธรรมข้อที่ ๑ สัจจะ หมายถึง ความสัตย์ ความซื่อ มีความจริง มีความตรง มีความแท้ ข้อที่ ๒ ทมะ หมายถึง พยายามปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้นเรื่อยๆ ขจัดนิสัยที่ไม่ดีออกไปเสียจากตนเองพยายามฝึกหัดบังคับใจตนเอง โดยเริ่มจากบังคับทีละเล็กทีละน้อย เมื่อทาบ่อยๆ ครั้งก็จะทำให้เกิดเป็นนิสัย ข้อที่ ๓ ขันติคือความอดทน ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางจิตใจ ข้อที่ ๔ จาคะ หมายถึง ความเสียสละ ตัดใจ ตัดกรรมสิทธิ์ของตน ตัดความยึดถือความเสียสละ มี ๒ คือ ๑. สละวัตถุ หมายถึง การแบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้รวมทั้งการทานบุญให้ทาน ๒. สละอารมณ์ หมายถึง ไม่ผูกโกรธใครไม่พยาบาทโดยเฉพาะผู้นำของเยาวชนในโรงเรียนที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนหรือเยาวชนทั่วไป ควรได้รับการปลูกฝังด้วยหลักธรรมฉราวาสธรรม ๔ ซึ่งเน้นความมีคุณธรรมทั้งด้านความมีสัจจะ ความมีทมะ ความมีขันติ และมีจาคะ ให้เกิดขึ้นอย่างดียิ่ง เพื่อให้มีจริยธรรมและมีความดี เพราะหลักฉราวาสธรรม ๔ หมายถึง ธรรมสำหรับหลุดพ้นจากการครองชีวิต

^{๕๐} กลิน อรรถโยธิน, หลวง. อธิบายธรรมวิภาค น.ธ.ตรี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๑), หน้า ๒๒.

๒.๓ การสวดมนต์แผ่เมตตา

กิจกรรมการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียนโรงเรียนกุสว้างสามัคคี ก็เพื่อฝึกสวดมนต์ไหว้พระสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และแผ่เมตตา เป็นการทำขึ้นตอนเช้าหลังจากเคารพธงชาติ และตอนเช้าแถวเล็กเรียน ซึ่งนักเรียนจะกล่าวพร้อมกันทั้งหมด ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

หลักการและเหตุผล ด้วยนักเรียนทั้งหลายซึ่งเป็นเยาวชนของชาติ ยังไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาดีพอ ยังไม่รู้จักรitualการสวดมนต์ที่ถูกต้อง ไม่เข้าใจพระธรรมซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา จึงให้มีกิจกรรมสวดมนต์แปลในวันพระนี้ขึ้น เพื่อให้ให้นักเรียนได้ตระหนัก เข้าใจ และเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้ประพฤติปฏิบัติและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นพลังในการพัฒนาสังคมให้งดงามยิ่งขึ้นไป ซึ่งจะมีการสวดมนต์ดังนี้

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา, พุทธัง ภะคะวันตัง อภิวาเทมิ. พระผู้มีพระภาคเจ้า, เป็นพระอรหันต์ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ข้าพเจ้าขออภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า, ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (กราบ)

สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม, ธัมมังนะมัสสามิ พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า, ตรัสไว้ดีแล้ว, ข้าพเจ้าขอนมัสการ พระธรรม (กราบ)

สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ, สังฆัง นะมามิ. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า, ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์ (กราบ)

กล่าวบทแผ่เมตตาพร้อมกัน

สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

อะเวราโหนตุ จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

อัปพาปัชฌาโหนตุ จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

อะนีฆาโหนตุ จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย

สุขี อิตถันถัง ปะริหะรันตุ จงมีแต่ความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัย
ทั้งสิ้นเถิด^{๕๒}

ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา ตระหนักถึงความสำคัญของการน้อมจิตใจให้ใกล้ชิดกับคุณงามความดี ด้วยการสวดมนต์

^{๕๒} <http://www.5burapajarn.org/index.php/chapter-compassionate>, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

๒.๔ การทำบุญใส่บาตร

กิจกรรมทำบุญใส่บาตรในวันพระ

หลักการและเหตุผล ในปัจจุบันความเจริญทางด้านวัตถุมีมากขึ้น ทำให้ความเจริญทางจิตใจลดน้อยลง ทำให้บุคคลส่วนมากเกิดความเห็นแก่ตัว ขาดการเสียสละ เพื่อส่งเสริมให้คนรู้จักการเสียสละ การทำบุญบริจาคทาน จึงจัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตรในวันพระนี้ขึ้น เพื่อให้ นักเรียนได้ตระหนัก เข้าใจและเป็นผู้จรโลงพระพุทธรูปศาสนาประเพณีปฏิบัติและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นพลังในการพัฒนาสังคมให้งดงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป

วัตถุประสงค์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างนักเรียนกับชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียนเพื่อเป็นการจรโลงศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป เพื่อให้นักเรียนเข้าใจและสามารถปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา ในเรื่องการทำบุญใส่บาตร ให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ โดยการถวายอาหาร และเพื่อให้นักเรียนเห็นความสำคัญของการทำบุญ และปลูกฝัง ปลูกจิตสำนึก ให้นักเรียนรู้จักการเข้าวัด ถวายการบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้นักเรียนมีอารมณ์ที่อ่อนโยน จิตใจสงบ มีสมาธิในการเรียน

วิธีดำเนินการ

ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนทราบเกี่ยวกับความสำคัญของการทำบุญใส่บาตร โดยอาจจัดในเสียงตามสายหรือครูประกาศหน้าเสาธง กำหนดให้นักเรียนทำบุญใส่บาตรในวันพระหรืออย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง เชิญชวนให้นักเรียนได้ใส่บาตรในวันพระหรืออย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๒.๕ การเล่านิทานธรรมะ

นิทาน เป็นเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมตลอดจน คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นกลวิธีการปลูกฝังความรู้สึกนึกคิดและแนวปฏิบัติที่สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งมาช้านานนับพันปี ทุกชาติ ทุกภาษา ต่างมีนิทานประจำชาติหรือท้องถิ่นของตน นิทานที่ได้รับความนิยมและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง มีหลายชุด เช่น นิทานอีสป นิทานเวตาล นิทานชาดก ฯลฯ

เป็นการจัดกิจกรรมการเล่านิทานด้วยเทคนิคต่างๆ เพื่อให้เด็กๆ นำไปใช้ได้จริง เพื่อพัฒนาทักษะทางภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน นำไปสู่การรักหนังสือ รู้ประโยชน์ของนิทาน ได้รับความเพลิดเพลินจากการฟัง และเล่านิทานให้ผู้อื่นฟังทั้งที่บ้านและที่โรงเรียนส่งเสริมให้เด็กๆ กล้าแสดงออก และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ หันเหออกจากอบายมุขต่างๆ ที่มีทุกมุมในยุคสมัยนี้ได้

การถ่ายทอดนิทานแต่เดิมมาใช้การเล่า การเล่าประกอบภาพ หรือการแสดงต่อมาเมื่อเทคโนโลยีในการสื่อสารที่ความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น นิทานก็ได้แพร่หลายในรูปของสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ซีดี ฯลฯ สิ่งที่ได้จากการฟังนิทาน คือ ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ความรู้ แนวคิด แนวปฏิบัติเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องหรือป้องกันปัญหาในชีวิตประจำวัน^{๕๓}

๒.๖ การฝึกสมาธิ

หลักการและเหตุผล เนื่องจากในสภาพปัจจุบันการจัดประสบการณ์ให้กับเด็ก นั้นมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต้องใช้กระบวนการฝึกเรื่องของคุณธรรม – จริยธรรมในการนั่งฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนาตัวเด็กให้มีความพร้อม และจะได้เป็นประโยชน์ในเรื่องของคุณภาพชีวิต เพื่อให้เด็กได้เห็นความสำคัญของการมีวินัย ความรับผิดชอบ ต่อสังคมและส่วนร่วมสืบต่อไปในอนาคต

ดังนั้น โรงเรียนกุสุมาวดีส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียน โดยการให้นักเรียนนั่งสมาธิในตอนเช้าหลังเข้าแถวเคารพธงชาติเป็นประจำทุกวัน วันละประมาณ ๑๐ นาที เพื่อเป็นการทำจิตใจให้มีสมาธิก่อนเข้าเรียน และจะทำให้นักเรียนมีจิตใจที่อ่อนโยน และรู้จักยับยั้งชั่งใจในการทำผิด เพราะจะเป็นการฝึก การยับยั้งชั่งใจเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้ตนเองมองถึงประโยชน์ส่วนร่วมให้มากกว่าส่วนตน สังคมจะเดินหน้าไปได้อย่างเข้มแข็ง

๒.๗ การเวียนเทียนวันสำคัญทางศาสนา

การเวียนเทียน คือ การถือดอกไม้รูปเทียนที่จุดแล้วเวียนขวา (เวียนประทักษิณ โดยให้สิ่งที่เวียนอยู่ทางขวามือของตน) รอบปูชนียวัตถุหรือปูชนียสถาน ๓ รอบ ด้วยอาการสำรวมเคารพพร้อมทั้งน้อมใจระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยในขณะนั้นด้วยเป็นการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยด้วยกาย วาจา และใจ อย่างสูงสุด จัดเป็นบุญกุศริยาอย่างหนึ่ง

โดยวัตถุประสงค์ของการเวียนเทียนก็เพื่อประกาศเกียรติคุณ เทิดทูนพระคุณสมบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้สมกับที่พระองค์เป็นพระศาสดาของเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อเป็นการเตือนใจพุทธศาสนิกชนให้ซาบซึ้งในพระคุณสมบัติของพระองค์และพระรัตนตรัย เจริญภาวนามัยกุศลอีกส่วนหนึ่ง ดังปรากฏตามความในประกาศคณะสงฆ์ เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๖ ใจความว่า

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายไพฑูรย์ บัวใหญ่รักษา, ครูโรงเรียนสาธิตสามัคคี, ๑๐ กุมภาพันธ์, ๒๕๕๖.

“การเวียนเทียนที่เรียกว่าทำประทักษิณนั้น มีความมุ่งหมายให้แสดงความเคารพต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ด้วยการเดินให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่เบื้องขวาของตน และตำรวมนใจนึกถึงพระคุณของพระองค์ วาจาบริกรรมคือกล่าวพระคุณของพระองค์ตลอดเวลาที่เวียนเทียน มือถือเครื่องสักการบูชา ถือรูปเทียนดอกไม้ประนมเสมออก เพื่อให้จิตใจของตนอยู่กับพระ ไม่สนใจไปสู่ที่อื่นซึ่งมิใช่สิ่งที่ตนเคารพบูชาหรือมิใช่สรณะที่พึ่งสูงสุดของตน การเวียนเทียนนี้เป็นการแสดงความเคารพบูชาตามหลักวัฒนธรรมของไทย เป็นระเบียบที่นิยมปฏิบัติกันมาแต่โบราณกาล”

ก.ประโยชน์ที่ได้รับจากการเวียนเทียน

การได้บูชาพระรัตนตรัยด้วยการเวียนเทียนก็ดี ด้วยการปฏิบัติบูชาตลอดวันนั้นก็ดีย่อมเกิดผลดีต่อผู้กระทำเอง คือ

๑. ได้ชื่อว่าเป็นศาสนิกที่ดี ปฏิบัติกิจทางศาสนาตามหน้าที่ที่พึงทำ แสดงถึงความไม่ย่อหย่อนทางจิตใจและศรัทธาต่อพระศาสนา

๒. ได้รับความเข้มแข็งเบิกบานใจหลังจากได้ประกอบพิธีในวันนั้นแล้ว

๓. ได้สั่งสมบุญบารมีอันเกิดจากการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา อันจะส่งผลให้ได้รับโภคสมบัติ รูปสมบัติ และปัญญาสมบัติสืบไป

๔. ได้ทำชีวิตตนให้มีค่ายิ่งขึ้นด้วยการงดเว้นจากอบายมุข มุ่งปฏิบัติธรรมความดีเพิ่มพูนยิ่งขึ้น

๕. ได้ชื่อว่าได้บูชาพระรัตนตรัยด้วยการบูชาอย่างยังย่อมได้มงคลในชีวิตตลอดไป

ข. วันสำคัญทางศาสนา ที่นิยมทำพิธีเวียนเทียนกำหนดไว้ ๔ วัน คือ

๑. วันวิสาขบูชา

๒. วันอัฐมีบูชา

๓. วันมาฆบูชา

๔. วันอาสาฬหบูชา^{๕๔}

และกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา โรงเรียนได้จัดให้นักเรียนเข้าร่วมในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ การเวียนเทียนในวัน วิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา การแสดงตนเป็นพุทธมามะกะและการถวายเทียนจำนำพรรษาในวันเข้าพรรษา เป็นประจำทุกปี

^{๕๔}http://www.dmc.tv/page_print.php?p=buddha_biography/กิจกรรมการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา, ๑๑ มกราคม ๒๕๕๖.

๒.๘ การเข้าค่ายอบรมจริยธรรม

การอบรมคุณธรรม จริยธรรม ทุกปีโรงเรียนได้นิมนต์พระคุณเจ้าที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องการอบรมคุณธรรม จริยธรรม อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

หลักการและเหตุผล

เด็กและเยาวชน เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของชาติในอนาคต เยาวชนที่มีคุณภาพ นอกจากจะมีสุขภาพกาย สุขภาพจิต และมีสติปัญญาที่ดีแล้ว ยังต้องมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำเนินชีวิตอีกด้วย จึงจะเป็นบุคคลที่เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีภูมิคุ้มกัน ยืนหยัดอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

พระพุทธศาสนา ถือเป็นแหล่งรวมสรรพคำสอน ต้นแบบ และระบบจริยธรรมของสังคมไทย เด็กและเยาวชนไทยควรได้รับการศึกษา เรียนรู้ คำสอนทางพระพุทธศาสนา และแนวปฏิบัติของชาวพุทธ เพื่อเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตและบทบาทหน้าที่ที่พึงปฏิบัติในสังคม ได้อย่างกลมกลืน ภายใต้อาณัติธรรมที่อาจจะมีทั้งดีและไม่ดีเกิดขึ้น โดยสามารถแยกแยะชั่วดี และเลือกปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

การอบรมคุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาจิตแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไปนั้น เป็นหน้าที่ของทุกองค์กร ที่จะต้องเล็งเห็นและให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ตลอดจนให้การสนับสนุนในการเสริมสร้างเด็ก เยาวชนให้เป็นคนดี เป็นที่ต้องการของสังคม และประชาชนทั่วไป ให้สามารถดำรงตนในสังคมได้อย่างมีความสุขได้ เด็กและเยาวชนที่ขาดคุณธรรมก็เหมือนกับต้นไม้ที่ขาดรากแก้ว ไม่สามารถเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมที่ขาดความสมดุลเช่นปัจจุบันได้ บ้าน วัด โรงเรียน ตลอดจนสถาบันต่างๆที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ความร่วมมือในการจัดการอบรม ให้ความรู้ที่ถูกต้อง สร้างความเชื่อและความเห็นให้ตรง ตลอดจนติดตาม เฝ้าระวังภัยสังคมต่างๆที่อาจเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนอยู่ทุกขณะด้วย ที่สำคัญคือ สถาบันครอบครัว พ่อแม่ ต้องเอาใจใส่ให้การสนใจต่อลูกให้มากเป็นพิเศษ สอนลูกให้มีความพัฒนาการไปตามวัย สร้างค่านิยมการบริโภคที่ถูกต้อง และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก

การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่รุดหน้า แต่ปัญหาทางสังคมก็มากขึ้นเป็นลำดับ เด็กและเยาวชนเจริญวัย ก็ต้องคลุกคลีอยู่กับปัญหารอบด้าน ดังนั้น แนวโน้มการพัฒนาจึงหันมาพัฒนาจิตใจและพัฒนาคนให้มากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๖ ได้กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมี

ความสุข ประกอบกับพระสงฆ์ในภาวะปัจจุบันที่เด็กและเยาวชนไทยห่างไกลจากธรรมะ บทบาท และหน้าที่ของพระสงฆ์ต้องต้องปรับเปลี่ยนวิธีการ กลยุทธ์ที่จะนำธรรมะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย เหล่านี้ให้ได้ ด้วยวิธีการเชิงรุกให้มากขึ้น และเข้ากับสภาพปัจจุบัน เช่น การจัดโครงการเข้าค่าย อบรมคุณธรรม จริยธรรมและพัฒนาจิต

โรงเรียนกุสุมาวาสามัคคีได้ให้ความสำคัญของคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนอย่างมาก จึงได้จัดโครงการเข้าค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรมและพัฒนาจิตใจของนักเรียน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑) เพื่อให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อพระพุทธศาสนา ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง (จิตพิสัย)

๒) เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติตามวิถีแบบพุทธในสถานการณ์ต่างๆ (ทักษะพิสัย)

๓) เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และเสริมสร้างให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่ดีงามตามหลักมารยาทของชาวพุทธ (ทักษะพิสัย)

๔) เพื่อให้นักเรียนเกิดภูมิคุ้มกันที่ดีกับตนเอง สามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ (พุทธิพิสัย)

๕) เพื่อให้นักเรียน ได้ตระหนักถึงความสำคัญและบทบาทของการเป็นคนดี เช่น เป็นลูกที่ดี ศิษย์ที่ดี เพื่อที่ดี พลเมืองที่ดี พุทธศาสนิกชนที่ดีและรับรู้ความสามารถของตนในการเป็นคนดีดังกล่าวด้วย

๒.๕ สรุปกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมของนักเรียนโรงเรียนกุสุมาวาสามัคคี

ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมของนักเรียน โรงเรียนกุสุมาวาสามัคคี โรงเรียนจะต้องมีหลักสูตรที่บูรณาการในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้กับนักเรียนเพื่อให้นักเรียนในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสังคม และประเทศชาติ และโรงเรียนกุสุมาวาสามัคคีก็มีการนำหลักสูตรการบูรณาการการสอนศีลธรรมให้กับนักเรียน และมีการจัดการเรียนการสอนในเนื้อหาศีล ๕ เป็นแนวปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ เป็นศีลธรรมขั้นพื้นฐานอันจะทำให้นักเรียนโรงเรียนกุสุมาวาสามัคคีเป็นคนดีเป็นที่ต้องการของสังคม ,พรหมวิหาร ๔,หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ อธิปไตย๔,ฉันทะคือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือความเพียรพยายาม จิตตะคือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณาหรือหมายความว่าพากเพียรทำ เอาจิต

ฝึกฝั ใช้ปัญญาสอบสวน และหลักพรวาสธรรม ๔ หรือ ธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน เป็นธรรม นามาซึ่งความสุขความเจริญ ความสามัคคีอันควบคุมบุคคลไว้ให้กลมเกลียวกัน ชีวิตของผู้ครอง เรือนต้องมีการสมาคม กับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขาต้องรู้จักข่มจิตของตนเมื่อประสบ เหตุการณ์ไม่ดีต้องมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิตและในบางครั้งต้องบริจาคนิสสัยของตนเมื่อเห็น คนอื่นเดือดร้อน

การสวดมนต์แผ่เมตตา เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน ตระหนัก ถึงความสำคัญของการน้อม จิตใจให้ใกล้ชิดกับคุณงามความดี ด้วยการสวดมนต์ การทำบุญตักบาตร กิจกรรมทำบุญใส่บาตรใน วันพระเพื่อสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างนักเรียนกับชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียนเพื่อเป็น การจรรโลงศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป เพื่อให้นักเรียนเข้าใจและสามารถปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา ในเรื่องการทำบุญใส่บาตร ให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ โดยการถวายอาหารและเพื่อให้นักเรียนเห็น ความสำคัญของการทำบุญ และปลูกฝัง ปลูกจิตสำนึก ให้นักเรียนรู้จักการเข้าวัดจัดกิจกรรม ตามลำดับการทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้นักเรียนมีอารมณ์ที่อ่อนโยน จิตใจสงบ มี สมาธิในการเรียน การเล่านิทานธรรมะสิ่งที่เด็กได้รับจากการฟังนิทาน คือ ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ความรู้ แนวคิด

แนวปฏิบัติเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องหรือป้องกันปัญหาในชีวิตประจำวันการฝึกสมาธิ โรงเรียนคู่สว่างสามัคคีส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียนโดยการให้นักเรียนนั่ง สมาธิในตอนเช้าหลังเข้าแถวเคารพธงชาติเป็นประจำทุกวัน วันละประมาณ ๑๐ นาที เพื่อเป็นการ ทำจิตใจให้มีสมาธิก่อนเข้าเรียน และจะทำให้เด็กมีจิตใจที่อ่อนโยน และรู้จักยับยั้งชั่งใจในการ ทำผิด เพราะจะเป็นการฝึก การยับยั้งชั่งใจเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้ตนเองมองถึงประโยชน์ส่วน ร่วมให้มากกว่าส่วนตน สังคมจะเดินหน้าไปได้อย่างเข้มแข็ง